
**ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY**

Studia Filologiczne z. 38, Filologia Polska (16)

MAŁGORZATA ŚWIĘCICKA

**STRUKTURA SKŁADNIOWA WYPOWIEDZI DZIECI
SZEŚCIO-, SIEDMIOLETNICH W UJĘCIU ILOŚCIOWYM**

Wszelkie charakterystyki ilościowe stanowią ważne zagadnienie, zwłaszcza w badaniach zasobu leksykalnego, choć nie są bez znaczenia dla badań składniowych. Stąd zrodził się pomysł powstania niniejszego artykułu. Można go umieścić wśród prac dotyczących lingwistyki statystycznej.¹ Jest on próbą opisu ilościowego struktury składniowej wypowiedzi dzieci sześć-, siedmioletnich. Pragnę w nim przedstawić liczbowy i procentowy udział poszczególnych typów wypowiedzeń w badanych tekstach, dokonać charakterystyki ilościowej zarówno wypowiedzenia pojedynczego (tu z uwzględnieniem danych dotyczących podmiotu i orzeczenia oraz określeń), jak i struktury składniowej wypowiedzenia złożonego (z uwzględnieniem liczby poszczególnych rodzajów wypowiedzeń złożonych oraz ich wskaźników zespolenia).

Niewątpliwie na prezentowane tu wyniki analizy ilościowej wpływa wiele czynników, np. forma² i objętość nagranych wypowiedzi mówionych, przyjęta koncepcja opisu składniowego materiału, a także kryteria segmentacji, według których wyodrębniono wypowiedzenia mówione.

Konieczne są więc następujące wyjaśnienia.

Autorami tekstów było ponad 320 dzieci pochodzących z różnych środowisk społecznych (dominowały jednak dzieci z rodzin robotniczych) i geograficznych (przeważały dzieci miejskie, zwłaszcza z województwa bydgoskiego). Wypowiedzi dziecięce, gromadzone w latach 1983-1986, obejmują 100000 użyć wyrazów, są wśród nich monologi dziecięce (np. opowiadania o świętach, uroczystościach rodzinnych, wycieczkach, opowiadania bajek i snów, opowiadania o ludziach, zabawkach, porach roku, zjawiskach przyrody), dialogi prowadzone w trakcie zabaw swobodnych bądź tematycznych (np. "w lekarza", "w sklep", "w szkołę"), dialogi pozorne z nieobecnymi osobami, lalkami lub misiami, a także zróżnicowane tematycznie polilogi.

Jeśli chodzi o przyjętą metodę opisu syntaktycznego, zasadniczo odpowiada ona terminologii składni tradycyjnej (por. Jodłowski 1977), wzbogaconej jednak ustaleniami badaczy składni mówionej i pisanej (por. np. Musiołek 1978, Jałowiczor 1978, s. 189-194, Laskowska 1978, s. 217-229, Bąba 1978, s. 271-283), a także własnymi rozwiązaniami. W niniejszym artykule chodzi przede wszystkim o charakterystykę ilościową materiału językowego, dlatego nie argumentuję szczegółowo przyjętych ustaleń terminologicznych i klasyfikacji, a zainteresowanych odsyłam do wymienionych prac.

Prezentowane dane liczbowe zależą też od przyjętej techniki syntaktycznej segmentacji tekstów mówionych. Zasadniczo w toku segmentacji starałam się wykorzystać wszystkie kryteria (tj. prozodyczne, leksykalne, sytuacyjne, gramatyczne i semantyczne), choć dwa ostatnie wydają się mało przydatne (por. mój artykuł *O syntaktycznej segmentacji...*) przynajmniej w trakcie wyodrębniania jednostek składniowych w wypowiedziach dziecięcych.

Ponadto warto dodać, że trudności w analizach ilościowych powodowało istnienie w badanych tekstach wielu cech właściwych językowi mówionemu. Trzeba było więc ustalić, które cechy wpływają na krotkość i złożoność wypowiedzeń, a które nie mają dla nich znaczenia. Przyjęłam kilka zasad, które znalazły odzwierciedlenia w liczbie uzyskanych typów wypowiedzeń.

- 1) Uznałam istnienie w mówionej odmianie języka swoistych form orzeczeń (por. Bartmiński 1978, s. 159-173), z czego wynika, że w liczbie zdań pojedynczych znalazły się zdania z podwojonymi orzeczeniami pozornie tylko mogące świadczyć o parataksie, zdania z quasi - przytoczeniami, zdania z orzeczeniami kompozycjonalnymi (np. *No i poszli i zaszli do tego zamku; Pociąg jedzie przez lasy buch, buch, buch; Puk puk w drzwi.*). "Swoiste formy orzeczeń" nie wpływają więc na krotkość i złożoność wypowiedzeń.
- 2) Podobnie potraktowałam dosłowne powtórzenia orzeczeń pomagające jedynie w poszukiwaniu właściwego wyrazu. Ze względów intonacyjno-semantycznych nie mogą one świadczyć o złożoności wypowiedzenia ani wpływać na jego krotkość (np. *Ja lubię się bawić.... no ja lubię się bawić z Mariuszem* jest więc wypowiedzeniem pojedynczym, a *I potem poszliśmy do domu i mama mi założyła...mama mi założyła kalosze* wypowiedzeniem jednokrotnie złożonym).
- 3) Do grupy cech nie wpływających na typ oraz krotkość wypowiedzenia zaliczyłam też poprawki form orzeczenia pochodzące od jednego nadawcy i typowe dla polszczyzny mówionej wykolejenia (np. *I potem poszłam... pojechałam do babci* umieściłam wśród wypowiedzeń pojedynczych, *Ja robiłam...wezłam(!) ołówek i narysowałam wiosnę* wśród wypowiedzeń jednokrotnie złożonych).
- 4) Z kolei ustaliłam, że dla ilości i krotkości poszczególnych wypowiedzeń mają

znaczenie wtrącenia (np. *A w parku to kwitną kwiatki te no, zapomniałam powiedzieć, przylaszczki i sasanki* - wypowiedzenie jednokrotnie złożone), powtórzenia identycznych form orzeczeń pomagające w konstruowaniu dalszego ciągu wypowiedzenia bądź pełniące funkcję wzmacniającą (np. (...) *i w domu się bawiłam balonem i mi ten pękł, bo mi papuga ugryzła go i mi ten pękł i mi strzeliło w ucho* - wypowiedzenie czterokrotnie złożone), poprawki pochodzące od jednego lub wielu nadawców (np. *A kiedyś to było jutro, jak...*

– *Wczoraj*

– *Wczoraj, jak Zosia mi obaliła (!) rower, a Łukasz, mój Łukasz ją zaczął boksować* - wypowiedź złożona z różnych typów wypowiedzeń, co znalazło wyraz w statystyce), a także konstrukcje z mową niezależną, tworzące czasami przytoczone dialogi, w których każda replika traktowana jest oddzielnie w statystyce (np. *Idzie Czerwony Kapturek przez las, po drodze zrywa kwiatki, aż wtem i aż zobaczył wilka.*

– *Jak się nazywasz dziewczynko?*

– *Nazywam się Czerwony Kapturek.*

– *A gdzie idziesz?*

– *Do babci.*

– *A co masz w tym koszyczku?*

– *Dla babci smakołyki itd.).*

Stosując podane zasady uzyskałam prezentowane niżej dane liczbowe. Najpierw przedstawię ogólne zestawienia ilościowe obrazujące liczbę poszczególnych typów wypowiedzeń w badanych tekstach dziecięcych oraz relacje syntaktyczne w obrębie wypowiedzeń złożonych, następnie przejdę do szczegółowej charakterystyki ilościowej wypowiedzeń pojedynczych i złożonych.

- 1) W materiale o objętości 100000 użyć wyrazów udało się wyodrębnić 10374 wypowiedzenia. Badane dzieci budują tekst mówiony posługując się przede wszystkim zdaniami (8224, tj. 79,3%), które dominują nad potokami składniowymi³ (378, tj. 3,7%), a także konstrukcjami niewerbalnymi (1772, tj. 17,1%), a więc równoważnikami zdania (958, tj. 9,2 %) , wypowiedzeniami urwanymi (562, tj. 5,4%) i wykrzyknieniami (252, tj. 2,4%).
- 2) Następną obserwacją dotyczy zdań. Otóż wśród nich zaznacza się wyraźny udział zdań pojedynczych (3325, tj. 32,1%), które przeważają nad wypowiedziami jednokrotnie złożonymi (2227, tj. 21,5%) oraz nad liczbą wypowiedzeń wielokrotnie złożonych (2672, tj. 25,8%). Łączna jednak liczba wypowiedzeń jednokrotnie i wielokrotnie złożonych (4899, tj. 47,2%) dominuje nad wskazaną liczbą zdań pojedynczych. Wynika stąd, że składnia dziecięcego tekstu mówionego jest przede wszystkim składnią zdania złożonego, które odznacza się różną krotnością: od jednokrotnie do czternastokrotnie (te potwierdzone

dwoma przykładami) złożonego. Dane dotyczące wypowiedzeń złożonych o różnej krotności przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wypowiedzenia złożone o różnej krotności

Krotność wypowiedzeń	Liczba	Procent*
jednokrotne	2227	45,45%
dwukrotne	1201	34,51%
trzykrotne	675	13,78%
czterokrotne	386	7,87%
pięciokrotne	213	4,34%
sześciokrotne	84	1,71%
siedmiokrotne	63	1,28%
ośmiokrotne	22	0,44%
dziwięciokrotne	13	0,26%
dziesięciokrotne	9	0,18%
jedenastokrotne	1	0,02%
dwunastokrotne	1	0,02%
trzynastokrotne	2	0,04%
czternastokrotne	2	0,04%
Ogółem	4899	

* Procent wypowiedzeń o różnej krotności obliczono w stosunku do ogólnej liczby wypowiedzeń złożonych, tj. 4899

W ogólnej liczbie wypowiedzeń złożonych (4899) najczęstsze są wypowiedzenia krótsze, tj. jednokrotnie, dwukrotnie i trzykrotnie złożone. Wraz ze wzrostem krotności zmniejsza się liczba wypowiedzeń. Wypowiedzenia czterokrotnie i pięciokrotnie złożone są rzadsze i stanowią 12,2 % ogólnej liczby wypowiedzeń złożonych, zaś wypowiedzenia dłuższe niż pięciokrotnie złożone są zupełnie znikome (197 wypowiedzeń, tj. 4%).

3) Dla obrazu struktury składniowej dziecięcych tekstów mówionych istotne jest także przedstawienie ilościowego udziału wypowiedzeń parataktycznych i hipotaktycznych o różnej krotności (por. tabela 2).

Tabela 2. Wypowiedzenia złożone współrzędnie i podrzędnie według krotności

Krotność wypowiedzeń	Wypowiedzenia złożone				Ogółem
	współrzędnie		podrzędnie		
	liczba	procent	liczba	procent	
jednokrotne	1389	62,37%	838	37,63%	2227
dwukrotne	596	49,63%	605	50,37%	1201

trzykrotne	282	41,78%	393	58,22%	675
czterokrotne	118	30,57%	268	69,43%	386
pięciokrotne	53	24,88%	160	75,12%	213
sześciokrotne	18	21,43%	66	78,57%	84
siedmiokrotne	17	26,98%	46	73,02%	63
ośmiokrotne	7	31,82%	15	68,18%	22
dziewięciokrotne	3	23,08%	10	76,92%	13
dziesięciokrotne	1	11,11%	8	88,89%	9
jedenastokrotne	1	100%	–	–	1
dwunastokrotne	1	100%	–	–	1
trzynastokrotne	–	–	2	100%	2
czternastokrotne	–	–	2	100%	2
Ogółem	2486	50,75	2413	49,25%	4899

Na podstawie powyższej tabeli ogólnie można stwierdzić, że w liczbie 4899 wypowiedzeń złożonych widoczna jest nieznaczna przewaga wypowiedzeń złożonych współrzędnie (2486, tj. 50,8%) nad wypowiedzeniami złożonymi podrzędnie (2413, tj. 49,3%). Same zaś wypowiedzenia jednokrotnie złożone współrzędnie (1389, tj. 62,4%) są liczniejsze niż wypowiedzenia jednokrotnie złożone podrzędnie (838, tj. 37,6%). Przewaga hipotaksy nad parataksą zaczyna się wraz ze wzrostem krotności wypowiedzeń.

4) Aby jednoznacznie rozstrzygnąć sprawę udziału parataksy i hipotaksy w budowie dziecięcego tekstu mówionego, warto zaprezentować wyniki charakterystyki ilościowej łączy międzyzdaniowych w obrębie wypowiedzeń współrzędnie i podrzędnie (tu zarówno łączy współrzędne, jak i podrzędne) złożonych. Dane takie zawiera tabela 3.

Tabela 3. Łączenia międzyzdaniowe w wypowiedzeniach złożonych

Krotność wypowiedzeń	Wypowiedzenia złożone		
	współrzędnie	podrzędnie	
	liczba łączy międzyzdaniowych		
	współrzędnych	współrzędnych	podrzędnych
jednokrotne	1389	–	838
dwukrotne	1192	489	721
trzykrotne	846	599	580
czterokrotne	472	614	458
pięciokrotne	265	482	318
sześciokrotne	108	251	145
siedmiokrotne	119	185	137
ośmiokrotne	56	82	38
dziewięciokrotne	27	64	26

Krotność wypowiedzeń	Wypowiedzenia złożone		
	współrzędnie	podrzędnie	
	liczba łączy międzyzdaniowych		
	współrzędnych	współrzędnych	podrzędnych
dzieciociokrotne	10	61	19
jedenastokrotne	11	–	–
dwunastokrotne	12	–	–
trzynastokrotne	–	20	6
czternastokrotne	–	20	8
Ogółem	4507	2867	3294

Obliczenia takie potwierdzają, że dzieci sześć-, siedmioletnie posługują się przeważnie parataksą, która w ogólnej liczbie 10668 łączy międzyzdaniowych stanowi 7374, tj. 69,1%. Liczba łączy hipotaktycznych wynosi 3294, tj. 30,9% ogólnej liczby łączy międzyzdaniowych w wypowiedzeniach złożonych.

5) Kolejne uwagi wynikają z charakterystyki ilościowej wypowiedzenia pojedynczego. Istotnym wskaźnikiem jego budowy jest liczba składników wypowiedzenia, która pozwala określić długość zdania (por. tabela 4).

Tabela 4. Liczba i procent składników w wypowiedzeniu pojedynczym

Liczba składników w wypowiedzeniu pojedynczym	Liczba wypowiedzeń	Procent
jednoskładnikowe	238	7,16 %
dwuskładnikowe	665	20,00 %
trzykładnikowe	994	29,89 %
czteroskładnikowe	744	22,38 %
pięćskładnikowe	377	11,34 %
sześćskładnikowe	172	5,17 %
siedmioskładnikowe	72	2,17 %
ośmioskładnikowe	37	1,11 %
dziewięćskładnikowe	18	0,54 %
dziesięćskładnikowe	3	0,09 %
jedenastokładnikowe	3	0,09 %
dwunastokładnikowe	1	0,03 %
trzynastokładnikowe	–	–
czternastokładnikowe	–	–
piętnastokładnikowe	1	0,03 %
Ogółem	3325	100 %
Ogólna liczba składników	11495	
Średnia liczba składników w wypowiedzeniu pojedynczym	3,5	

Prezentowane w tabeli 4. dane pozwalają stwierdzić, że dzieci sześć-, siedmioletnie najczęściej posługują się wypowiedziami 3 - składnikowymi, często są też wypowiedzenia 4- i 2- składnikowe, mało jest natomiast wypowiedzeń posiadających ponad 5 składników (9,2% ogólnej liczby zdań pojedynczych). Średnia liczba składników w wypowiedzeniu pojedynczym wynosi 3,5.

Strukturę składniową wypowiedzenia pojedynczego dobrze oddaje charakterystyka ilościowa podmiotu i orzeczenia oraz określeń. Prezentowane tu dane liczbowe odnoszą się tylko do wypowiedzenia pojedynczego, nie uwzględniają zaś części zdania budujących człony składowe wypowiedzeń złożonych. Wprawdzie podanie liczby części zdania występujących w wypowiedzeniach złożonych wzbogaciłoby z pewnością statystykę, ale nie wniosłoby nic nowego, jeśli chodzi o główne tendencje kształtowania struktury zdaniowej. Ponadto w tym miejscu chodziło właśnie o charakterystykę wypowiedzenia pojedynczego.

a) W mówionych tekstach dziecięcych wyodrębniłam następujące typy podmiotów: podmiot oznaczony składnikiem (rzeczownikiem, liczebnikiem, przymiotnikiem), podmiot zaimkowy (ten, mimo że też oznaczony składnikiem znalazł się w oddzielnej grupie ze względu na jego typowość, dużą frekwencję w tekstach mówionych), podmiot konotowany końcówką osobową czasownika, wypowiedzenia bezpodmiotowe, a także specyficzne podmioty zaimkowo-rzeczownikowe (np. *Ja z mamą poszłem(!) do sklepu*). Ilościowy udział poszczególnych rodzajów podmiotów w wypowiedzeniach pojedynczych zawiera tabela 5.

Tabela 5. Liczbowe i procentowe zestawienia podmiotów w wypowiedzeniach pojedynczych

Rodzaje podmiotu	Liczba	Procent
Podmiot oznaczony składnikiem		
rzeczownikowy	662	19,91 %
liczebnikowy	10	0,30 %
przymiotnikowy	7	0,21 %
Podmiot zaimkowy	587	17,65 %
Podmiot konotowany	1941	58,38 %
Podmiot zaimkowo-rzeczownikowy	40	1,20 %
Wypowiedzenia bezpodmiotowe	78	2,35 %
Ogółem	3325	100 %

Z tabeli 5. wynika, że dzieci sześć-, siedmioletnie najczęściej budują taki tekst mówiony, w którym jedno wypowiedzenie zazębia się z drugim, stąd też podmiot może być konotowany końcówką osobową czasownika (1941, tj. 58,4%). Wyraźnie zaznacza się również udział podmiotów zaimkowych (587, tj. 17,7%) (por. Miodunka 1974, Pisarkowa 1967, s. 21-37), decydujący niewątpliwie o specyfice

tekstów mówionych. Wśród podmiotów oznaczonych składnikiem dominuje podmiot rzeczownikowy (662, tj. 19,1%), inne zaś występują sporadycznie.

Warto też dodać, że w funkcji podmiotu zaimkowego najczęściej pojawia się zaimek osobowy *ja* (320 razy, tej. 54,5%), natomiast podmiot rzeczownikowy najliczniej wyrażają rzeczowniki żywotne osobowe (402 razy), zwłaszcza nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa.

b) Strukturę składniową dziecięcych tekstów mówionych ciekawie obrazuje charakterystyka ilościowa poszczególnych rodzajów orzeczeń. Materiał językowy niejako sam narzucił następującą klasyfikację orzeczeń: orzeczenia słowne, orzeczenia słowno - imienne (te są oczywiście orzeczeniami złożonymi, ale ze względów statystycznych wyodrębniłam je w oddzielną grupę) i orzeczenia złożone (tutaj uwzględniłam konstrukcje z bezokolicznikiem przy czasownikach modalnych, fazowych kauzatywnych i niefleksyjnych, np. *Tata musiał go kąpać*, *Małgosi nakazała rozpaścić ogień*; zleksykalizowane związki frazeologiczne, zwłaszcza z czasownikiem *mieć* i *dać*, np. *Chcę mieć spokój*; połączenia z zaimkiem *sobie*, np. *Zbudował se helikoptera (!)*; połączenia dwóch form fleksyjnych, np. *Wziął i poszedł do miasta*). Wyróżnione rodzaje orzeczeń pojawiają się w tekstach dziecięcych z różnorodną częstotliwością, co ilustruje tabela 6.

Tabela 6. Rodzaje orzeczeń w wypowiedzeniach pojedynczych

Rodzaje orzeczeń	Liczba	Procent
Orzeczenia słowne	2747	82,62 %
Orzeczenia słowno-imienne	270	8,12 %
Orzeczenia złożone	308	9,26 %
Ogółem	3325	100 %

Prezentowane wyżej dane pozwalają podsumować, że badane dzieci najczęściej posługują się orzeczeniami słownymi (82,6%), w funkcji których występują przede wszystkim czasowniki oznaczające ruch czy w ogóle zmianę miejsca, nazywające czynności wykonywane w trakcie zabawy, a także *być* i *mieć*. Warto uzupełnić, że formy fleksyjne czasownika *być* stanowią też podstawę orzeczeń słowno - imiennych (ogółem 270), w których pojawiły się aż 225 razy.

W orzeczeniach złożonych do czasowników najczęściej uzupełnianych bezokolicznikiem należą: *lubić* (53 razy), *chcieć* (51 razy), *móc* (43 razy), *musieć* (43 razy).

c) Istotnym wyznacznikiem budowy składniowej tekstu są także dane statystyczne dotyczące określeń. W wypowiedzeniach pojedynczych wyodrębniłam ogółem 4961 określeń, z czego 2126, tj. 42,9% stanowią okoliczniki, 1859, tj. 37,5%

dopełnienia i 976, tj. 19,7 % przydawki.

Jeśli chodzi o okoliczniki, wyraźnie w ogólnej ich liczbie 2126, dominują okoliczniki miejsca (913, tj. 42,9%) i czasu (636, tj. 29,9%), resztę, tzn. 27,2% stanowią okoliczniki sposobu, miary, celu, przyczyny i elipsa okolicznika.

Bliższe przyjrzenie się okolicznikom miejsca pozwala stwierdzić, że przede wszystkim są one wyrażone konstrukcjami przyimkowymi (667), następnie zaimkami przysłownymi (196) i przysłówkami odprzymiotnikowymi (50). Funkcję lokatywną pełnią zwłaszcza konstrukcje z przyimkami *do*, *w*, *na* (81,7% ogólnej liczby 667) oraz *tam* (54,1% ogólnej liczby 196).

Do wyrażania czasu służą przysłówki (482, tj. 75,8%), wśród których dominuje *potem*, stanowiące aż 41,7% ogólnej (tj. 636) liczby okoliczników czasu. Ponadto w roli tej występują także zaimki, wyrażenia przyimkowe i rzeczowniki (ogółem 154 razy, tj. 24,2%).

Dane liczbowe dotyczące pozostałych rodzajów okoliczników przedstawiają się następująco:

- okolicznik sposobu (196 wystąpień) wyrażany jest przede wszystkim za pomocą zaimków (101 razy, tj. 51,5% - *tak*) i przysłówków (66 razy, tj. 33,7% - tu zwłaszcza *dobrze* i *fajnie*), rzadziej za pomocą rzeczowników i wyrażeń przyimkowych (około 15%);
- w funkcji okolicznika miary występują niemal wyłącznie przysłówki, zwłaszcza *bardzo*;
- wśród okoliczników celu 68, tj. 50,8% stanowią bezokoliczniki, zaś 66, tj. 50,2% wyrażenia przyimkowe (najczęściej z przyimkiem *na* i *po*);
- rzadki okolicznik przyczyny wyrażają wyrażenia przyimkowe z przyimkiem *ze*.

Analizy dotyczące dopełnienia pozwoliły stwierdzić, że może być ono wyrażone różnorodnymi sposobami, co w ujęciu ilościowym prezentuje tabela 7.

Tabela 7. Sposoby wyrażania dopełnienia

Sposoby wyrażania dopełnienia	Liczba	Procent
Rzeczownik	1092	58,74 %
Zaimek	505	27,17 %
Wyrażenie przyimkowe	202	10,87 %
Elipsa dopełnienia	54	2,90 %
Inne	6	0,33 %
Ogółem	1859	100 %

Z powyższego zestawienia wynika, że prawie 60% stanowią dopełnienia rzeczownikowe. Okazuje się, że dopełnienie rzeczownikowe najczęściej ma formę biernika (916, tj. 83,9%), dopełnienie w innych przypadkach stanowi więc jedynie

około 17%. Rzeczowniki nieżywotne nieosobowe (827 razy) w roli dopełnienia wyraźnie dominują nad żywotnymi osobowymi (132 razy).

Następne według frekwencji jest dopełnienie zaimkowe (505, tj. 27,2%), które najczęściej przybiera formy biernika (226, tj. 44,8%) bądź celownika (218, tj. 43,2%). Istotne jest także to, że w roli dopełnienia pojawiają się zwłaszcza formy fleksyjne zaimka *ja* (176, tj. 34,9%) oraz *on* (136, tj. 26,9%). Dopełnienie zaimkowe w bierniku ma przede wszystkim za podstawę formy zaimka (73), potem dopiero *ja* (41 razy), natomiast wśród dopełnień zaimkowych w celowniku formy zaimka *ja* (109 razy) dominują nad *on* (41 razy).

Warto jeszcze dodać kilka uwag na temat dopełnień w postaci wyrażenia przyimkowego. Otóż wśród 202 dopełnień tego rodzaju najczęstsze są konstrukcje z przyimkami *w* (65 razy), *z*, *ze* (56 razy), *na* (38 razy) i *o* (16 razy), inne zaś (np. *za*, *do*, *od*, *po*) pojawiają się rzadziej.

Kolejne dane dotyczą przydawek. Ich zaskakująco niska liczba (976 razy) może świadczyć o tym, że określanie cech osób, przedmiotów nie jest typowe w dziecięcych tekstach mówionych. Z podanej liczby aż 710 stanowią określenia w grupie werbalnej, a tylko 266 w grupie nominalnej. Najliczniejsze są przydawki przymiotne (793, tj. 81,3%), a wśród nich zdecydowanie dominują przydawki zaimkowe (474, tj. 48,6%) i przymiotnikowe (218, tj. 22,3%), do rzadkich należą liczebnikowe (96, tj. 9,9%), do wyjątkowych zaś przydawki imiesłowowe (5, tj. 0,5%). Przydawki rzeczowne (85, tj. 8,7%) i przyimkowe (98, tj. 10,1%) nie są typowe w badanych tekstach. Przydawka zaimkowa jest wyrażana przede wszystkim zaimkami wskazującymi (304) i dzierżawczymi (133 razy), inne (np. nieokreślone, upowszechniające) pojawiają się 37 razy.

6) Równie interesująca jest ujęta w liczby struktura składniowa wypowiedzeń złożonych.

a) Ilościowy udział poszczególnych rodzajów wypowiedzeń parataktycznych ilustruje tabela 8.

Tabela 8. Rodzaje wypowiedzeń współrzędnie złożonych

Połączenia parataktyczne	Liczba	Procent
Łączne	3956	53,65 %
Przeciwstawne	2182	29,59 %
Wynikowe	547	7,42 %
Rozłączne	45	0,61 %
Synonimiczne	11	0,15 %
Wyluczające	4	0,05 %
Zestawione	629	8,52 %
Ogółem	7374	100 %

Z tabeli 8. wynika, że najliczniejsze są wypowiedzenia łączne (53,7%) i przeciwstawne (29,6%), inne stanowią zaś niewielki procent wypowiedzeń współrzędnie złożonych.

Wśród wskaźników zespolenia w wypowiedzeniach łącznych wyraźnie dominuje spójnik *i* (2966, tj. 74,9%), na drugim miejscu występuje *asyndeton* (771 razy, tj. 19,5%), inne połączenia należą do rzadkich (np. *a* 178 razy *no* 40 razy).

Przeciwstawność wprowadza przede wszystkim spójnik *a* (1186, tj. 54,6%), następne w tej funkcji są spójniki *i* (490 razy), i *ale* (273 razy), inne zaś (np. *asyndeton*, *tylko*, *to*, *lecz*, *ino*) należą do rzadkich, a nawet wyjątkowych.

Wśród 546 powiązań wynikowych dominuje spójnik *i* (389, tj. 71,1%). Stosunek semantycznej rozłączności wyraża przede wszystkim spójnik *albo* (28, tj. 62,2%).

b) Dane liczbowe dotyczące hipotaksy prezentuje tabela 9.

Tabela 9. Rodzaje wypowiedzeń podrzędnych

Rodzaje wypowiedzeń podrzędnych	Liczba	Procent
Wypowiedzenia okolicznikowe:		
czasu	896	27,20 %
przyczyny	711	21,58 %
warunku	212	6,44 %
celu	71	2,16 %
sposobu	59	1,79 %
miejsca	56	1,70 %
skutku	39	1,18 %
przyzwolenia	9	0,27 %
stopnia i miary	2	0,06 %
Wypowiedzenia dopełnieniowe	861	26,13 %
Wypowiedzenia podmiotowe	25	0,76 %
Wypowiedzenia orzecznikowe	19	0,58 %
Wypowiedzenia przydawkowe i rozwijające	334	10,14 %
Ogółem	3294	100 %

Z powyższych danych wynika, że badane dzieci posługują się zwłaszcza wypowiedzeniami okolicznikowymi czasu (27,2%), wypowiedzeniami dopełnieniowymi (26,1%) oraz okolicznikowymi przyczyny (21,6%). Rzadziej stosują wypowie-

dzenia przydawkowe (10,1%) i okolicznikowe warunku (6,4%). Pozostałe rodzaje wypowiedzeń podrzędnych stanowią jedynie 7,7%.

Dane dotyczące wskaźników zespolenia w poszczególnych typach wypowiedzeń są następujące.

1. Wskaźnik zespolenia *jak* wyraźnie dominuje nad innymi (np. *gdy, kiedy, co, aż*) w wypowiedzeniach okolicznikowych czasu i stanowi 94,8%.
2. Wieloznaczne *jak* jest także najczęstsze (204, tj. 96,2%) wśród wskaźników zespolenia wypowiedzeń okolicznikowych warunku.
3. Wypowiedzenie okolicznikowe przyczyny wprowadza przede wszystkim spójnik *bo* (658, tj. 92,5%), który dominuje nad rzadszymi: *że, dlatego, że (bo), ponieważ* (razem 7,4%).
4. Wskaźnikami zespolenia w wypowiedzeniach okolicznikowych celu są spójniki *żeby* (66, tj. 92,9%) i *aby* (5, tj. 7,1%).
5. Wypowiedzenia okolicznikowe skutku wprowadzają spójniki *że* (23, tj. 58,9%) i *aż* (16, tj. 41,1%).
6. W wypowiedzeniach okolicznikowych sposobu częste jest *jak(by)* (37, tj. 67,7%), potem *że* (19, tj. 32,2%) inne zaś (tzn. *żeby* i *niż*) stanowią tylko 5,5%.
7. Względny sposób łączenia wypowiedzeń okolicznikowych miejsca za pomocą *gdzie* (51,8%) i *jak* (41,1%) dominuje nad innymi (np. *co* - 3,8% i *aż* - 3,6%).
8. Wprawdzie wskaźniki zespolenia w wypowiedzeniach dopełnieniowych są zróżnicowane, ale do najczęstszych należą m.in. *że* (424, tj. 49,3%), *żeby* (116, tj. 13,5%), *jak* (122, tj. 14,2%) oraz *co* (72, tj. 8,3%).
9. Sposób łączenia członów zdaniowych wypowiedzeń podmiotowych jest zwłaszcza spójnikowy (*że* - 44%) i względny (*kto* - 40%, *czy* - 12% i *co* - 4%).
10. Wypowiedzenia przydawkowe częściej łączone są w sposób względny (np. *co* - 43,7%, *jak* - 22,2%, *który* - 20,9%) niż spójnikowy (np. *że* - 6,3%, *żeby* - 6%, *aż* - 0,6%).

Kilka danych liczbowych dotyczy także wypowiedzeń z mową niezależną. Człon wprowadzający ma przede wszystkim za podstawę czasowniki *mówić* (44,4%) i *powiedzieć* (36,4%) bądź *brak wprowadzenia werbalnego* (6,7%).

Ponadto wśród 629 wypowiedzeń z mową niezależną najliczniej występuje postpozycja przytoczenia (586, tj. 93,2%) rzadko prepozycja (29, tj. 4,6%) i prepozycja z postpozycją (14, tj. 2,2%).

Na podstawie przedstawionych danych ilościowych kształtuje się ogólny obraz składni mówionych tekstów dziecięcych. Powtórzę jeszcze raz niektóre istotniejsze właściwości składniowe badanych tekstów.

1. W różnorodnych formach spontanicznego tekstu mówionego dzieci sześciu-, siedmioletnie posługują się przede wszystkim wypowiedzeniami będącymi zdaniami, które dominują nad konstrukcjami niewerbalnymi.

2. Składnia dziecięcego tekstu mówionego jest składnią zdania złożonego przeważającego nad wypowiedziami pojedynczymi.
3. Wypowiedzenia pojedyncze są najczęściej zbudowane z trzech, czterech lub dwóch składników. Wprawdzie poszczególne składniki pojawiają się z różnorodną częstotliwością, ale podstawę stanowią podmiot i orzeczenie, natomiast w grupie określeń najwyższe frekwencje mają okolicznik i dopełnienie, które wyraźnie dominują nad minimalną wręcz liczbą przydawek.
4. Wypowiedzenia parataktyczne powiązane są zwłaszcza w sposób łączny i przeciwstawny, hipotaktyczne zaś zasadniczo ograniczają się do wypowiedzeń okolicznikowych czasu, przyczyny i dopełnieniowych wyraźnie dominujących nad pozostałymi.
Wskaźniki zespolenia, zarówno parataktyczne, jak i hipotaktyczne, nie są zbyt różnorodne. Zaciera się ich jednoznaczność semantyczno-syntaktyczna, są więc one zazwyczaj wielofunkcyjne, np. *i, a, to, jak*.
5. Właściwością badanych tekstów są także: mowa niezależna i wypowiedzenia wtrącone, wypowiedzenia urwane, różne rodzaje wypowiedzeń niewerbalnych oraz potok składniowy - struktura najwyraźniej oddająca skomplikowany, często chaotyczny bieg myśli dziecka, uwarunkowana spontanicznością wypowiedzi, kumulująca różnorodne osobliwości składniowe polszczyzny mówionej.

PRZYPISY

- ¹ Wśród prac należących do językoznawstwa statystycznego na uwagę zasługują m.in. publikacje Laskowskiej (1980, s. 119-165), Sambor (np. 1969, 1972, 1974, s. 466-475 i 533-537, 1975, 1982, s. 213-216); Zgólkowej (1983, 1987, 1987a).
- ² Na wskazaną zależność rodzaju i liczby konstrukcji składniowych od rodzaju wypowiedzi zwróciła uwagę już H. Mystkowska (1970, s. 49), która stwierdziła: "Dość duże różnice w stosowaniu konstrukcji składniowych zależnie od rodzaju wypowiedzi należy uważać za właściwość mowy dziecka".
- ³ Potoki składniowe są z pewnością podtypem wypowiedzeń wielokrotnie złożonych, jednak ze względu na ich specyficzny charakter, a także ze względów statystycznych wyodrębniłam je w oddzielną grupę.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Bartmiński J. 1978 *Swoiste formy orzeczeń w języku ustnym (orzeczenie onomatopieczne, kompozycyjne, zaimkowe, podwojone)*, W: *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, red. T. Skubalanka, Wrocław, s. 177-183
- Bąba S. 1978 *Stylistyczne funkcje potoku składniowego we współczesnej prozie polskiej (na wybranych przykładach)*, W: *Studia nad składnią...* op.cit., s. 271-283
- Jałowiczor K. 1978 *Wypowiedzenia wykolejone jako typowa struktura dialogowej formy współczesnej polszczyzny mówionej*, W: *Studia nad składnią*, op.cit., s. 189-194
- Laskowska E. 1978 *Niektóre cechy składniowe wypowiedzi potocznej na przykładzie języka młodzieży*, W: *Studia nad składnią...* op.cit., s. 217-229
- Laskowska E. 1980 *Badania statystyczne nad rozwojem systemu leksykalnego młodzieży w szkole średniej*, W: *Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich*, t. VI, red. W. Boryś, Wrocław, s. 119-165
- Miodunka W. 1974 *Funkcje zaimków w grupach nominalnych współczesnej polszczyzny mówionej*, Kraków
- Musiołek K. 1978 *Równoważnik zdania we współczesnym języku polskim*, Wrocław
- Mystkowska H. 1970 *Właściwości mowy dziecka sześć- i siedmioletniego*, Warszawa
- Pisarkowa K. 1967 *Zaimek w polskim zdaniu. 1. Obserwacja podmiotu zaimkowego w mowie potocznej*, *Język Polski*, s. 21-37
- Sambor J. 1969 *Badania statystyczne nad słownictwem na materiale "Pana Tadeusza"*, Wrocław
- Sambor J. 1972 *Słowa i liczby. Zagadnienia językoznawstwa statystycznego*, Wrocław
- Sambor J. 1974 *Słownictwo bardzo częste w pięciu stylach współczesnej polszczyzny pisanej*, *Poradnik Językowy*, s. 466-475 i s. 533-537
- Sambor J. 1975 *O słownictwie statystycznie rzadkim*, Warszawa
- Sambor J. 1982 *Polskie językoznawstwo statystyczne w minionym sześćdziesięcioleciu*, W: *Język i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918-1978)*, Wrocław, s. 213-216
- Święcicka M. (w druku) *O syntaktycznej segmentacji dziecięcych tekstów mówionych*, referat wygłoszony na XVIII Konferencji Młodych Językoznawców, Gdańsk 1991
- Zgólkowa H. 1983 *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*, Poznań

Zgólkowa H. 1987 *Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny. Wybrane zagadnienia*, Poznań

Zgólkowa H., Bułczyńska K. 1987a *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym, Listy frekwencyjne*, Poznań

Summary

The article, which belongs to the area of statistical linguistics, deals with numerical and statistical quota of different kinds of utterances in the speech of pre-school children. Both the frequency of simple sentences (including data referring to the subject the verb and determiners) and the syntactic structure of complex sentences (including the number of different types of complex sentences) are described.

The article also presents numerical data concerning direct speech.

- Łaskowska E. 1975 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łaskowska E. 1980 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maciejko W. 1974 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maciejko W. 1978 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Myśliwski H. 1970 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pietrasik K. 1947 *Zarys teorii i metody badań nad językiem polskim*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sander J. 1970 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sander J. 1972 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sander J. 1974 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sander J. 1975 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sander J. 1977 *Analiza statystyczna wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Świątek M. (w druku) *O gramatyce i semantyce wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Referat wygłoszony na XVIII Konferencji Międzynarodowej Językoznawców. Gdańsk 1991.
- Ziółkowska H. 1963 *Statystyka wypowiedzi polskiego mowienia. Lista frekwencyjna*. Warszawa: PWN.